

TARJIMASHUNOSLIKNING TILSHUNOSLIKDA TUTGAN O'RNI VA
VAZIFALARI

Matchanova Marhabo Umidbek qizi

Xorazm viloyati Xiva tumani 9-maktab o'qituvchisi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada tarjimashunoslik dolzarb muammolari, ularning o'zaro aloqasi hamda global ilmiy va madaniy makondagi o'rni keng tahlil qilinadi. Tarjima jarayonida ekvivalentlik, adekvatlik, milliy koloritni saqlash, badiiylikni yetkazish masalalari chuqur o'rganiladi. Bundan tashqari tarjimaning tilshunoslik sohasida tutgan o'rni haqida ham tuxtalib o'tiladi.*

Kalit so'zlar: *tarjimashunoslik, tarjima, ekvivalentlik, interpretatsiya, madaniyatlararo aloqa, globallashuv, lingvistika, semantika, sun'iy intellekt.*

XXI asr ilmiy tafakkuri tarjimashunoslik va adabiyotshunoslik fanlariga yangi talablar qo'yimoqda. Globallashuv jarayonlari, axborot almashuvining tezlashuvi va madaniyatlararo integratsiyaning kuchayishi ushbu sohalarning ahamiyatini yanada oshirdi[1]. Tarjimashunoslik bugungi kunda faqat til o'zgartirish jarayoni sifatida emas, balki murakkab kommunikativ, madaniy va kognitiv jarayon sifatida qaralmoqda. Shu bilan birga, adabiyotshunoslik ham an'anaviy yondashuvlardan chiqib, yangi nazariy metodlar bilan boyimoqda[2]. Mazkur maqolaning maqsadi — zamonaviy tarjimashunoslik va adabiyotshunoslikning asosiy muammolarini aniqlash, ularning o'zaro bog'liqligini ochib berish hamda rivojlanish istiqbollari ilmiy asosda tahlil qilishdan iborat. Tarjimashunoslik mustaqil ilmiy soha sifatida XX asr o'rtalarida shakllandi. Dastlab u lingvistikaning bir qismi sifatida qaralgan bo'lsa, hozirgi kunda u mustaqil metodologiyaga ega kompleks fan sifatida rivojlanmoqda. Tarjima — bu faqat matnni bir tildan ikkinchi tilga o'tkazish emas, balki mazmun, uslub, madaniy kontekst va pragmatik ma'nolarni qayta yaratish jarayonidir[3].

Zamonaviy tarjimashunoslik quyidagi asosiy tushunchalarga tayanadi:

- Ekvivalentlik — asl matn va tarjima o'rtasidagi mazmuniy moslik
- Adekvatlik — tarjimaning kommunikativ maqsadga mosligi
- Funktsional yondashuv — tarjimaning maqsadga yo'naltirilganligi
- Diskursiv yondashuv — matnni kontekstda o'rganish.

Bugungi kunda tarjima jarayoni ko'p bosqichli va ko'p omilli tizim sifatida qaralmoqda. Unda lingvistik, psixologik, madaniy va texnologik omillar o'zaro uyg'unlashadi. Tarjimashunoslikdagi eng muhim nazariy masalalardan biri — ekvivalentlik muammosidir. To'liq ekvivalentlikka erishish deyarli imkonsiz, chunki har bir til o'ziga xos semantik va madaniy tizimga ega. Shu sababli tarjimon ko'pincha kompromiss yechimlarni tanlashga majbur bo'ladi.

Ekvivalentlikning bir necha darajalari mavjud:

1. Formal ekvivalentlik — shaklga yaqin tarjima

2. Dinamik ekvivalentlik — mazmun va ta'sirga yo'naltirilgan tarjima

3. Pragmatik ekvivalentlik — o'quvchiga ta'sirni saqlash Adekvatlik esa tarjimaning real kommunikativ vazifani bajarish darajasi bilan belgilanadi. Masalan, badiiy tarjimada asosiy e'tibor estetik ta'sirga qaratiladi. Badiiy tarjima tarjimashunoslikning eng murakkab yo'nalishlaridan biridir[4]. Chunki unda nafaqat mazmun, balki estetik qiymat ham muhim ahamiyatga ega.

Badiiy tarjimaning asosiy muammolari:

- Muallif uslubini saqlash
- Obrazlilikni yetkazish
- Metafora va ramzlarni tarjima qilish
- Milliy koloritni aks ettirish. Masalan, she'riy tarjimada ritm, qofiya va ohangni saqlash alohida mahorat talab qiladi. Proza tarjimasida esa muallifning individual uslubi muhim rol o'ynaydi. Tarjimon asl matn muallifi bilan hamkor sifatida yangi badiiy matn yaratadi[5]. Shu sababli tarjima ko'pincha ijodiy jarayon sifatida baholanadi. Zamonaviy adabiyotshunoslik turli nazariy maktablar asosida rivojlanmoqda.

Ular orasida quyidagilar alohida o'rin tutadi:

- Strukturalizm — matnni tizim sifatida o'rganish
- Poststrukturalizm — ma'no ko'p qatlamli ekanligini ta'kidlash
- Hermenevtika — matnni talqin qilish nazariyasi
- Intertekstual yondashuv — matnlararo aloqalarni o'rganish Bu yondashuvlar badiiy matnni chuqurroq anglash imkonini beradi. Shu bilan birga, ular tarjima jarayoniga ham katta ta'sir ko'rsatadi. Har qanday tarjima — bu interpretatsiya natijasidir. Tarjimon matnni o'z dunyoqarashi, bilim darajasi va madaniy tajribasi asosida talqin qiladi. Interpretatsiya quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi:

1. Matnni tushunish 2. Mazmunni tahlil qilish 3. Yangi til vositalarida ifodalash. Bir matnning turli tarjimalari mavjud bo'lishi aynan interpretatsiya farqlari bilan izohlanadi. Tarjima madaniyatlararo muloqotning asosiy vositalaridan biridir. U turli xalqlar o'rtasida bilim, qadriyat va madaniy meros almashuvini ta'minlaydi.

Madaniyatlararo tarjimada quyidagi muammolar yuzaga keladi:

- Realliyalarni tarjima qilish
- Milliy mentalitetni yetkazish
- Konnotativ ma'nolarni saqlash Masalan, milliy an'ana va urf-odatlariga oid tushunchalarni boshqa tilga aynan ko'chirish qiyin bo'lishi mumkin. So'nggi yillarda tarjima jarayoniga zamonaviy texnologiyalar keng kirib keldi. Jumladan: • Mashina tarjimasi • Sun'iy intellekt asosidagi tizimlar • Avtomatik tarjima platformalari. Bu texnologiyalar tarjima tezligini oshiradi, ammo badiiy sifatni to'liq ta'minlay olmaydi. Ayniqsa, metafora, kinoya va emotsional ranglarni tarjima qilishda inson omili muhimligicha qolmoqda. Tarjimashunoslik va adabiyotshunoslik o'zaro bog'liq fanlar bo'lib, ular bir-birini to'ldiradi. Adabiyotshunoslik tarjima uchun nazariy asos bo'lib xizmat qiladi, tarjimashunoslik esa bu

nazariyani amaliyotga tatbiq etadi. Ularning integratsiyasi quyidagi yo'nalishlarda namoyon bo'ladi:

- Badiiy matn tahlili
- Madaniy kontekstni o'rganish.

Bugungi kunda tarjimashunoslik oldida bir qator muammolar turibdi:

- Globalizatsiya ta'siri
- Til va madaniyatlarning o'zgarishi
- Raqamli muhitning kengayishi.

Kelajakda ushbu sohalar quyidagi yo'nalishlarda rivojlanadi:

- Sun'iy intellekt bilan integratsiya
- Multimodal tarjima

• Madaniyatlararo tadqiqotlarning kengayishi. Xulosa sifatida ta'kidlaydigan bo'lsak, zamonaviy tarjimashunoslik global ilmiy makonda muhim o'rin tutadi. Ular nafaqat til va adabiyot masalalarini, balki madaniyatlararo aloqalarni ham o'rganadi. Tarjima jarayoni murakkab va ko'p qirrali bo'lib, unda lingvistik, madaniy va ijodiy omillar uyg'unlashadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Nida E. Toward a Science of Translating. Leiden: Brill, 1964.
2. Newmark P. A Textbook of Translation. London: Prentice Hall, 1988.
3. Bassnett S. Translation Studies. London: Routledge, 2002.
4. Jakobson R. "On Linguistic Aspects of Translation". 1959.
5. Eco U. Experiences in Translation. Toronto: University of Toronto Press, 2001.